

Antonio Ariño

SOCIÒLEG I COAUTOR DE *LA SECESIÓN DE LOS RICOS*

“La democràcia està sent buidada de contingut per la desigualtat”*

Antonio Ariño (Allepuz, 1953) acaba de publicar junt amb Joan Romero *La secesión de los ricos* (Galaxia Gutenberg), una obra que s'endinsa en el territori poc explorat dels membres de la superelit contemporània. Sociòleg i vicerector de Cultura i Igualtat de la Universitat de València, Ariño adverteix que la desigualtat que encarnen els ultrarrics i el seu creixent allunyament de la resta de la societat, les seues normes i els seus impostos posen en risc els fonaments de la democràcia

PREGUNTA. *En el llibre, vostés comparen el present amb l'edat daurada de l'economia nord-americana protagonitzada a finals del segle XIX pels robber barons, uns magnats sense escrúpols.*

RESPOSTA. — En informes d'empreses d'intel·ligència social, que és com s'anomenen a si mateixes les consultores dedicades a recopilar informació sobre els rics, es planteja que està produint-se una segona edat daurada. Com en la primera, persones d'origen molt divers però que, en general, no procedeixen de famílies riques aconseguen fortunes extraordinàries. Al segle XIX, el fenomen va estar relacionat amb la Revolució Industrial i ara està vinculat amb la revolució de les tecnologies i la revolució financera.

* Traducció de Josep Rivera i Condomina.

Resulta exagerat dir que hi ha una plutocràcia global?

- Si partim de la imatge que les classes socials, els grups socials, han estat molt integrats i cohesionats al llarg de la història, podria parèixer exagerat. Però, si pensem en les enormes diferències socials que hi ha entre la seua riquesa i la de la resta, així com en les estratègies que comparteixen, no ho és gens.

Les seues fortunes ja no permeten representar l'estructura social com una piràmide, destaca el llibre

- Així és. La metàfora més adequada és la dels edificis que acaben en una agulla d'una altura extraordinària, que en alguns casos superen els núvols. Dalt trobem un nombre d'individus que, segons on tallem, són tres o quatre, 2.500 o 200.000. Aquests últims, que representen el 0,004% de la població mundial, sí que configuren una plutocràcia. Tenen estratègies d'internacionalització dels seus negocis, de les seues residències i de l'educació dels seus fills. Desenvolupen estratègies ideològiques i polítiques a través de *think tanks*, des dels quals pensen el món com una unitat singular de negoci i mitjançant els quals tracten de modificar la legislació en benefici propi. Parlem d'una lògica d'internacionalització, de sociabilitat i de secessió, pel lloc on ubiquen les seues residències, la importància que atorguen a l'enginyeria fiscal, les reduccions que exigeixen i la intimidació que practiquen sobre les nacions-estat. Els diuen: "Si vostè no em tracta bé, me n'aniré", encara que ja se n'han anat.

Quines conseqüències té per a les democràcies de masses?

- És molt cridaner que aquest procés s'estiga produint, en primer lloc, als països democràtics, malgrat que el major creixement de miliardaris es produeix ara a la Xina, un país que, almenys des de finals dels anys vuitanta, no pot anomenar-se comunista. En els règims democràtics, no hi ha capacitat de les forces socials, sindicals i polítiques per a exercir la intimidació, la coerció i el poder necessaris per a la pràctica de la redistribució. I, sense la redistribució, la democràcia no deixa de ser una paraula tramposa. Als Estats Units hi ha molta investigació de com la legislació es veu influïda per grups de pressió. Veiem com es canvien governs a Itàlia i a Grècia. I la situació espanyola actual, sense caure en una concepció conspirativa, també pot veure's com un exemple de tota una sèrie de forces a l'ombra, que tenen enormes interessos que es legisle en una determinada direcció. En aquest sentit, la democràcia està sent buidada de contingut.

Qui integra la plutocràcia? Qui són aquests superrics?

- Les elits sempre són plurals. Hi ha persones extraordinàriament riques en l'esfera de les *celebrities*, l'esport, l'arquitectura... Però qui porta les regnes no són aquests, sinó els que treballen en el món de les finances. Veiem com progressen grans fortunes vinculades amb les innovacions tecnològiques, com Microsoft, Google i Facebook. Però molts d'aquests s'han fet rics amb l'ajuda d'uns altres que els han proporcionat suport financer. Les innovacions en les finances són, crec, les més espectaculars de la història de la humanitat, encara que resulten menys visibles: el fet que màquines parlen amb màquines per comprar en microsegons fent grans negocis, que s'especule amb el futur dels anomenats mercats de futur, que es puguen empaquetar en productes financers coses absolutament dispars, com vam veure amb les hipoteques *subprime*. La influència que exerceix no ja l'economia, en general, sinó, en concret, el capitalisme financer és, des del meu punt de vista, el nucli central.

Els superrics espanyols presenten característiques distintives.

— La primera característica pròpia és que potser tenim l'home més ric del planeta. No se'n pot estar completament segur, perquè aquesta classificació canvia cada dia. És Amancio Ortega, procedeix del sector tèxtil, encara que disposa d'inversions immobiliàries, i és un ric atípic. Encara que no he estudiat a fons el seu cas, no tinc la impressió que visite els grans fòrums. No tinc referències, per exemple, que vaja a Davos i s'hi tracte braç a braç amb els seus iguals en fortuna. Però la segona persona més rica és la seua filla. Passa el mateix amb els Botín i, entre germans, amb els Roig. És a dir, que la vinculació familiar està molt present. Si deixem de banda la família Ortega i la família Roig, la resta estan molt relacionats amb el sector financer i la construcció. Un capitalisme molt vinculat amb les regulacions estatals; el que s'ha anomenat capitalisme d'amiguets. No tenim rics procedents de les grans innovacions tecnològiques i financeres, cosa que és significativa del nostre capitalisme i de les seues debilitats.

A escala global, en contra del que pot semblar, en paral·lel a l'emergència dels superrics, les classes mitjanes no desapareixen, sinó que creixen gràcies a països com l'Índia i la Xina.

— Tots els processos de deslocalització industrial, almenys en una etapa, tenen un efecte positiu en els països on s'instal·len les indústries. Amb una explotació brutal, és clar, permeten que grups amplis de la societat puguen ascendir socialment i tinguen uns ingressos que abans no tenien. Aquestes classes mitjanes aconseguen uns ingressos molt inferiors als de les classes mitjanes dels països desenvolupats. Però són mitjanes en el sentit que estan al mig de l'estructura de la distribució de la riquesa dels seus països i molt en els percentils mitjans quan es considera el món com una totalitat agregada. Avui dia no poden tindre els mateixos interessos que les classes mitjanes occidentals. El que per a aquelles comporta creixement, per a les europees i nord-americanes és la seua gran amenaça. El treball que es genera allí és, en gran mesura, el que es perd ací. Això serveix per als que treballen en el tèxtil, però també per a arquitectes o dissenyadors. S'ha dit que els processos que comporten major valor afegit es desenvolupen als països centrals. Però quins són aquests processos? Cada dia es redueixen significativament i, en darrera instància, el valor afegit serà la capacitat de prendre decisions. En tot allò que pot ser deslocalitzat –i amb el desenvolupament de la tecnologia cada vegada hi ha menys coses que no poden ser-ho– es genera una competència entre les classes mitjanes ascendents i les classes mitjanes en crisi.

FOTO: José Cuellar

Però, segons conclouen, les classes mitjanes tampoc han minvat de manera significativa als països occidentals. Una altra cosa són les seues expectatives.

— No es tracta tant d'una destrucció massiva de classes mitjanes als països desenvolupats com del fet que el seu horitzó de certesa s'ha trencat, i encara més per als seus fills. De vegades s'ha presentat aquesta dinàmica com un procés de polarització, en què en un costat hi ha els grans rics i en l'altre tots són perdedors. I no és així. Dins d'aquests perdedors, hi ha moltes formes de perdre i moltes magnituds de pèrdua. Els que més han perdut han sigut els que ja estaven més avall. Però la pèrdua també té a veure amb les expectatives que es tenen, que en les classes mitjanes eren superiors a les que aconseguiran els seus descendents.

Malgrat encarnar un fenomen històric, hi ha poca informació sobre els superrics. D'on l'han obtinguda vostès?

— D'empreses d'intel·ligència social i grans consultores de bancs, que recopilen informació sobre els ultrarrics per vendre-la. Són vies que tenen limitacions. Hi ha altres fonts, però estan ocultes o són molt cares. Aquestes empreses tenen fitxes de més de 200.000 rics. Sense donar noms, han publicat articles sobre el seu coeficients d'intel·ligència o sobre els col·legis on estudien els seus fills.

Afirmen que els internacionalistes del segle XXI són ells.

— Ho són. Hi ha un replegament nacionalista o populista al món. Fins i tot alguns dels ultrarrics manifesten aquestes tesis. Però les seues butxaques són internacionalistes, les seues pràctiques socials són internacionalistes, es casen amb persones d'altres nacionalitats, tracten de dur els seus fills a les millors universitats del planeta, tenen residències a diversos països...

Què són les family offices o oficines familiars?

— Empreses la finalitat de les quals és assessorar aquestes persones. Pensem en algú que viu als Estats Units, però avui s'ha alçat amb ganes de sopar a París. Les *family offices* s'encarreguen que tinga el bany preparat quan hi arribe, d'organitzar un còctel i d'avisar les persones que ha de convidar. Equivalen al càrrec de relacions institucionals, però s'ocupen també de si necessites pedicura a les set de la vesprada o un vestit nou, que tot estiga a punt a l'hora prevista al lloc prefixat. Com es mouen globalment, necessiten gestores d'aquesta mobilitat global.

El procés de secessió que descriu el llibre té en l'aspiració de viure a Mart o en plataformes en aigües internacionals els exemples més excèntrics. Però vostés subratllen que no es tracta de somnis, sinó de projectes.

— Avui ja existeixen àrees residencials que funcionen com a entitats independents i on no entra l'autoritat pública. El tancament és tan gran que tenen les seues pròpies normes de residència, funcionament i acceptació de la gent que hi viu. Són territoris dins de l'estat alliberats de l'estat. El cas de Peter Thiel, amb la seua ciutat alçada en aigües internacionals, pot parèixer pintoresc. Però deixa de ser-ho quan un entra a la seua pàgina web i veu la quantitat de persones que té contractades i els milers de milions que dedica al projecte. Passa el mateix amb Elon Musk i Mart. Almenys ells no ho pensen en clau d'utopia imaginària, sinó com una cosa que serà factible.

Per què afirmen que la meritocràcia s'ha convertit en un mitjà de legitimació d'aquesta desigualtat?

— Una cosa és la meritocràcia com a alternativa a l'aristocràcia i una altra com funciona en la pràctica en les nostres societats, on hi ha factors de desigualtat que no deixen d'alimentar-la perquè siga cada vegada més selectiva i finalment opere com una ideologia contra la justícia. La idea subjacent en el mèrit és que un té el que s'ha guanyat, dessocialitzant tot allò que permet el seu desenvolupament. El xiquet o la xiqueta que arriba a una certa posició ha nascut en una família. Aquesta família forma part d'una estructura social. En aquesta estructura social hi ha determinats sistemes escolars i carreteres, les infraestructures que han permès el desenvolupament d'unes qualitats intrínseques. Tot això s'oblida en el discurs meritocràtic.

Una cosa pareguda adverteixen vostés sobre la filantropia.

— Hem passat de la caritat entesa com a compadir –o siga, patir com la persona que es troba pitjor i a la qual s'ajuda–, de la caritat com a afirmació d'un estatus superior, que podia donar-se en l'edat mitjana, a una filantropia o mecenatge que es gestiona de la mateixa manera que les empreses. El canvi de les paraules no és casual. La història ens ensenya que l'economia de les donacions, que existeix en totes les societats, té com a característica fonamental dramatitzar la importància que té l'altra persona en la donació, no allò que s'intercanvia. El mercat oblida això. Fa tot equivalent a tot a través de la moneda i, per tant, l'únic que importa és l'eficàcia, l'eficiència i la productivitat. El filantrocapitalisme no és més que la colonització de l'economia de les donacions per l'economia de mercat.

La magnitud assolida pels superrics es gesta, assenyalen, a partir dels anys setanta i vuitanta del segle xx.

— Ací Joan (Romero) i jo teníem algun petit matís. Estic totalment d'acord que els factors polítics són la clau de volta de tot el procés, perquè la política podria haver canviat les coses des del principi. Però no podem oblidar que es produeixen revolucions d'una magnitud sense precedents. La revolució digital permet que el mercat opere en temps real a escala global. Les grans fortunes d'avui són tan diferents de les del XIX perquè tot es negocia a escala global. El ferrocarril no podia arribar a tot el planeta a la velocitat a què avui hi arriba l'última aplicació. També hi ha el capitalisme financer de què hem parlat. Tot això no hauria generat la desigualtat que ha generat si les polítiques i les lleis no hagueren acompanyat. L'altre factor polític és l'enfonsament del comunisme. Els trenta anys coneguts com les tres dècades glorioses tenen molt a veure amb la capacitat que tenia la classe obrera en aquell context geoestratègic per a pressionar els capitalistes perquè s'asseguren a adoptar acords.

Però és possible tornar a assegurar les elits?

— Hem de tenir aquesta esperança. El moment que vivim no és propici per a l'esperança, perquè ells són cosmopolites, internacionalistes i globals, i no hi ha un contrapoder cosmopolita, internacionalista i global. No tornarem al passat, però crec que hi haurà forces que generaran equilibris més justos que els actuals. Perquè això passe, pensem que cal enfocar les coses d'una altra manera. La primera condició és mirar bé.

Els ciutadans solen subestimar la desigualtat i fins i tot, quan en són conscients, no sempre advoquen per mesures que podrien reduir-la, segons han constatat vostès.

— És un tema complex. A mesura que augmenta la desigualtat, aquesta té més legitimació social. El cas més cridaner és la Xina, en part perquè allí es té la percepció de ser una societat amb mobilitat ascendent.

A pesar de la crisi que travessa, el model social europeu frena els nivells de desigualtat d'altres llocs del món. Vostès creuen que el continent serà clau per a trobar solucions.

— Hi ha l'efecte òptic que Europa existeix, mentre que jo crec que estem en un procés d'uropeïtzació. Ara pareix que es vulga tornar a situacions a les quals no podem tornar. La idea de ser sobirans al nostre petit territori, siga quin siga, ignora la complexitat de les forces que teixeixen les societats i el planeta. Sóc partidari d'autonomies, perquè crec que la governança mundial és de coimplicació de diferents poders, però reconeixent que hi ha un nivell en el qual cal dipositar determinats components de la sobirania, perquè, altrament, ho perds tot. Creiem que més i millor Europa generarà més poder contra les multinacionals i les plutocràcies. Que més i millor poder a escala planetària de les democràcies comportarà més capacitat de control. I que més aïllament, més tancament, és sempre més fragilitat per a la majoria. Jo no estic en contra de la globalització. La qüestió és, com quan es va desenvolupar la primera revolució industrial, si volem fer alguna cosa millor amb la globalització.